

زبان فارسی؛ دستور تاریخی (۱)

برای تشخیص انواع فعل در متون کهن، تقدیم و جابه‌جایی ضمائر متصل شخصی، گذر و ناگذر، معانی مختلف «شد»، انواع «را»، انواع نقش‌نمای اضافه، حذف و ...

باید ابتدا بیت یا عبارت را به دقت و به درستی بخوانید، معنی آن را بفهمید و سعی کنید آن را به زبان ساده، بازگردانی کنید.

مثال: اوفتاد و مُرد و بگسستش نفس.

اگر این جمله را بازگردانی کنیم، به این شکل درمی‌آید: افتاد و مُرد و نفسش قطع شد.

در بازگردانی متوجه می‌شویم که:

- ✓ ضمیر «ش» جابه‌جا شده است.
- ✓ فعل «بگسست» بر نهاد مقدم شده است.
- ✓ فعل «بگسست» که امروزه گذرا به مفعول است، به صورت ناگذر به کار رفته است.

مثال: جوانیش را خوی بد یار بود: خوی بد یار جوانیش بود.

در این مصرع، جابه‌جایی ضمیر صورت نگرفته است اما در بازگردانی متوجه می‌شویم که «را» در نقش اصلی خود (علامت مفعول) به کار نرفته و نشانه فک اضافه است.

مثال: به نزدیک من صلح بهتر که جنگ: در نزد من صلح بهتر از جنگ است.

فعل «است» به قرینه‌ی معنوی حذف شده و «که» در این جمله به معنای «از» است.

توجه کنید که: جابه‌جایی ضمائر، انواع «را» و معانی مختلف فعل «شد»، در کنکورهای سال‌های اخیر از مباحث پرتکرار بوده‌اند.

حال، جزییات این مباحث را با هم مرور می‌کنیم:

ویژگی‌های جمله در متون گذشته:

تکرار و کوتاهی جملات: در متون کهن، جملات معمولاً کوتاه هستند و برخی واژه‌ها در یک عبارت چندین بار تکرار شده‌اند. تا به حال، از این قسمت سؤالی در کنکور سراسری مطرح نشده است اما علی‌رغم احتمال طرح سؤال از این مبحث، باز هم جای نگرانی نیست، چراکه تشخیص این دو ویژگی بسیار آسان است! کافی است که متن جملات را به دقت بررسی کنید.

عدم مطابقت نهاد و فعل: ابتدا جدول صفحه‌ی ۲۲ کتاب درسی را به دقت بخوانید. آن دسته از اسم‌هایی که فعل آن‌ها به هر دو صورت مفرد و جمع به کار می‌رود، خیلی مشکل‌ساز نیستند چون در متون کهن به هر صورت که بیایند، درست خواهند بود. آن دسته از اسم‌هایی که فعل آن‌ها یا به صورت مفرد یا به صورت جمع به کار می‌رود را به دقت به خاطر بسپارید و در متون کهن باید فعل مربوط به این اسم‌ها را بررسی کنید. خواندن و یادگرفتن جدول صفحه‌ی ۲۲ را به شما واگذار می‌کنیم. البته از این مبحث هم تاکنون سؤالی در کنکور مطرح نشده است.

جابه‌جایی: برای تشخیص جابه‌جایی نقش‌های مختلف در جمله یا در شعر، باید ترتیب اجزای جمله را بلد باشید:

- ✓ نهاد اول جمله و فعل آخر جمله می‌آید.
- ✓ بعد از نهاد اجزایی دیگر مانند مسند، مفعول، متمم و قید قرار می‌گیرند.
- ✓ قیدها هم می‌توانند اول جمله (قبل از نهاد) و هم در اثنای جمله (بعد از نهاد و قبل از فعل) قرار بگیرند.

پس اگر هر کدام از این نقش‌ها در جای خود به کار نرفته باشد، جابه‌جایی صورت گرفته است.

شعر را به زبان ساده به فارسی معیار بنویسید (همانند نمونه‌ای که در اول به آن اشاره کردیم) و سپس آن را با متن کهن مقایسه کنید. اگر کمی دقت داشته باشید، پاسخ دادن سؤالات این قسمت بسیار آسان خواهد بود. کافی است یک بار با آرامش شعر یا عبارت را به دقت بخوانید و جملات را به فارسی معیار بنویسید که این کار برای شما دانش آموزان رشته‌ی انسانی تقریباً آسان خواهد بود.

جابه‌جایی (به‌ویژه جابه‌جایی ضمائر) از مباحث پرتکرار زبان فارسی در کنکور بوده است.

شیوه‌ی بلاغی

سؤال‌های مربوط به این بخش به دو صورت در کنکور مطرح شده‌اند:

۱- کدام بیت به شیوه‌ی بلاغی سروده شده (یا نشده) است؟

(یعنی در کدام بیت جابه‌جایی صورت گرفته (یا نگرفته) است؟)

در پاسخ به این سؤال‌ها، کافی است ببینید که یکی از اجزای مهم جمله نیست یا سر جای خود نیامده است.

۲- در کدام بیت، مفعول (مسند، فعل یا ...) مقدم شده (یا نشده) است؟

در پاسخ به این سؤال‌ها، باید ابتدا جابه‌جایی اجزای جمله را به دقت بررسی کنید.

مثال: چون شبنم افتاده بدم پیش آفتاب

بازگرداندن جمله به فارسی معیار: مانند شبنم پیش آفتاب افتاده بودم. دو جزء جمله در جای اصلی خود به کار نرفته‌اند: مسند و فعل (افتاده و بدم) جابه‌جا شده‌اند.

مثال: با آن دو سه یار هر سحرگاه / رفتی به طواف کوی آن یار

✓ در مصراع اول «هر سحرگاه»، قید است که می‌تواند هم در ابتدای جمله بیاید و هم وسط جمله، البته بعد از فعل نمی‌تواند قرار بگیرد.

✓ «با آن دو سه یار» متمم اختیاری است که باید بعد از نهاد جدا بیاید اما چون نهاد جدا از جمله حذف شده است، ابتدای جمله آمده که کاملاً درست است.

✓ «رفتی» فعل است و می‌دانیم که در فارسی فعل باید همیشه در انتهای جمله قرار بگیرد، پس در مصراع دوم، **تقدیم فعل** صورت گرفته است.

مثال: گفتم به نیرنگ و فسون، پنهان کنم ریش درون

بازگرداندن جمله به فارسی معیار: گفتم که با نیرنگ و فسون، ریش درون را پنهان کنم.

✓ فعل «گفتم» در جای اصلی خود به کار رفته است، چون به تنهایی یک جمله است و **نهاد آن نیز حذف شده است.**

✓ «پنهان کنم» (مسند و فعل) بر «ریش درون» (مفعول) مقدم شده است.

دقت داشته باشید که آمدن یک فعل در اول جمله، همواره نشانه‌ی تقدیم نیست چون گاهی یک فعل به تنهایی، خود یک جمله است.

مثال: گر هزار است بلبل این باغ / همه را نغمه و ترانه یکی است

بازگرداندن جمله به فارسی معیار: اگر بلبل {های} این باغ هزار است، نغمه و ترانه ی همه یکی است.

✓ «هزار است» (مسند و فعل) بر «بلبل این باغ» (نهاد) مقدم شده است.

✓ در مصراع دوم **تقدیم مضاف‌الیه** صورت گرفته است.

در متون کهن گاهی در یک ترکیب اضافی، **جای مضاف و مضاف‌الیه را عوض می‌کردند و میان آن‌ها حرف «را» قرار می‌دادند.** به این قاعده «**فک اضافه**» می‌گویند و این «را» نشانه‌ی فک اضافه است.

مثال: «نغمه و ترانه‌ی همه» در حالت فک اضافه، به صورت «همه + را + نغمه و ترانه» درمی‌آید.

البته اگر **مضاف و مضاف‌الیه در نقش مفعول** واقع شده باشد، تنها آوردن **یک «را»** برای هر دو نشانه‌ی مفعول و نشانه‌ی فک اضافه کافی است:

مثال: «دنبال (دُم) طاووس بهاری را بکنند» در حالت فک اضافه، به صورت «طاووس بهاری را دنبال (دُم) بکنند» درمی‌آید.

رویا رحمانی؛ رتبه‌ی ۹ کشور در کنکور سراسری انسانی